

UIT DE INHOUD

OP DE ORGELBANK 10

Op 14 september is de Hooglandse Kerk de centrale locatie van de Nationale Orgeldag in Leiden. We gingen langs bij Willeke Smits, sinds augustus 2018 de vaste bespeler van de drie orgels van de kerk.

EEN TICKET VOOR HAARLEM 12

Eind juni vond in Dordrecht het Nationaal Improvisatieconcours plaats, met als inzet een plekje in het Internationaal Improvisatieconcours in Haarlem. Dick Sanderman was voor ons aanwezig.

IN MEMORIAM JOHAN BEEFTINK 16

Op 19 juni overleed de Groningse organist, docent en componist Johan Beeftink. Frans Brouwer en Wietse Meinardi schreven een in memoriam.

HET AGNUS DEI VAN FRANK MARTIN 32

Een compositie die haar eerste uitvoering pas veertig jaar later beleeft: het overkwam de *Mis voor dubbelkoor* van Frank Martin. Onder organisten is vooral het laatste deel, *Agnus Dei*, bekend. Lourens Stuifbergen geeft een analyse.

EN VERDER

Actueel	02
Nationale Orgeldag 2024 in Leiden	06
Muziekbijlage	19
Cd	23
Orgelpark in wording	24
Eerherstel voor het Frans-klassieke orgel (4)	26
Wegwijzers	36

In onze volgende nummers onder meer

- Vervolg serie huisorgels •
- Interview met Minne Veldman •
- De orgelsonate van Jan Zwart •

Fotoverantwoording omslag

Het De Swart/Van Hagerbeer-orgel in de Hooglandse Kerk te Leiden. © Jan Smelik

06

12

16

32

De Nationale Orgeldag 2024 in Leiden

Op zaterdag 14 september, tijdens het Open Monumentenweekend, wordt voor de 23e maal in successie de Nationale Orgeldag gevierd. Op talloze plaatsen zetten orgelcommissies en organisten het orgel in de schijnwerpers. Doel is daarbij met name 'toevallige passanten' op een verrassende manier kennis te laten maken met het orgel als cultureel en ambachtelijk muziekinstrument. Het evenement is een initiatief van de Werkgroep Nationale Orgeldag, en wordt ondersteund door *De Orgelvriend*, de KVOK en *Orgelnieuws.nl*.

Tekst: Wim van der Ros

De landelijke manifestatie van de Nationale Orgeldag 2024 vindt dit jaar plaats in Leiden. De opening is om 10.30 uur in de Hooglandse Kerk. Titularis Willeke Smits bespeelt dan het De Swart/Van Hagerbeer-orgel.

Verder zijn er korte lezingen over onder andere de Leidse orgelpracht. Na de openingsbijeenkomst zijn er in de Hooglandse Kerk presentaties van Elbertse & Van Vulpen Orgelmakers bij en rond het kabinetorgel.

Om 14.00 uur wordt het Willis-orgel gedemonstreerd en om 15.00 uur kunnen kinderen het Doe-orgel bouwen en bespelen. Om 16.00 sluit Willeke Smits de Nationale Orgeldag af met een concert op het Willis-orgel.

Orgelwandeling

Vanaf 12.00 uur is er een orgelwandeling langs Leidse binnenstadskerken, waarbij de orgels in woord en klank worden gepresenteerd door diverse organisten.

12.00 uur Waalse Kerk
(Michael Bennet)
13.00 uur Marekerk (Adriaan Hoek)
14.00 uur Lokhorstkerk
(Casper de Jonge)
15.00 uur Hartebrugkerk
(Jan Verschuren)

Zoals gebruikelijk is er weer een uitgebreid programmaboekje beschikbaar met informatie over de orgels, organisten en hun programma. Hieronder treft u alvast een korte beschrijving van de orgels.

Hooglandse Kerk

Pieter de Swart/Galtus van Hagerbeer (24/III/P)

Het oudste pijpwerk in het orgel is van de Utrechtse orgelmaker Pieter de Swart. Deze kreeg omstreeks 1565 de opdracht om een orgel te bouwen. In 1637 is het orgel door de orgelbouwers Van Hagerbeer vergroot, aangepast en verplaatst van de oostkant van het koor naar de torenzijde. In 1702 en 1717 werd het orgel door de orgelbouwers Duyschot aangepast. In de 18e en 19e eeuw zijn nog vaak aanpassingen aan het orgel gedaan.

Deze zijn echter ongedaan gemaakt bij een historische restauratie, uitgevoerd door Jürgen Ahrend. Oorspronkelijk had het orgel een eenvoudige vijfdelige opbouw, bestaande uit een ronde middentoren, tussenvelden en spitse zijtorens. In 1637 werd de kas aan boven- en onderzijde vergroot. De middentoren en tussenvelden werden verlengd en onder de zijtorens werden vlakke velden aangebracht. Forse, ongedeelde zijvelden flankeren het geheel (zie ook de omslagfoto).

Willeke Smits

Op de orgelbank met

Willeke Smits

Op 14 september is de Hooglandse Kerk de centrale locatie van de Nationale Orgeldag in Leiden. Sinds augustus 2018 is Willeke Smits de vaste bespeler van de drie orgels in het monumentale godshuis. In het januari/februarinummer 2016 van dit blad typeerde Gerco Schaap haar als “een gelukkig mens”. Ruim acht jaar later kunnen we dat nog steeds zeggen.

Tekst: Joost van Beek

Een paar maanden voor de start van Willeke begon predikant Margreet Klokke in de Hooglandse Kerk. “Dat wij allebei nieuw waren, gaf het gevoel van een frisse start. De Leidse Cantorij onder leiding van dirigent Hans Brons fungeerde daarbij als stabiele factor. Hans is gespecialiseerd in de Engelse kerkmuziek. Op dat vlak heb ik ontzettend veel van hem geleerd; ik ben er ook anders door naar liturgie gaan kijken. De afgelopen jaren is hier een mooie synthese van Nederlandse en Engelse kerkmuziek ontstaan, zonder dat sprake is van halfbakken compromissen. En als je in de Hooglandse Kerk iets wilt wat goed is, dan krijg je dat doorgaans wel voor elkaar. Het is een fijne gemeenschap, je krijgt op een positief-constructieve manier terug wat je doet tijdens diensten en concerten.”

Een bijkomend pluspunt is dat Willeke vaak in de kerk terecht kan om te studeren. De vele speelluren hebben zich uitbetaald. “Mijn toucher is de afgelopen jaren sterk verbeterd. Als je ergens kunt leren articuleren, dan is het wel op het De Swart/Van Hagerbeer-orgel. Het Willis-orgel heeft me weer

heel andere dingen geleerd. Niet alleen op het gebied van klankvorming, maar ook hoe je vat krijgt op een anders liggend pedaal en hoe je snel schakelt tussen de beide orgeltypes.”

Concerten

Na het aantreden van Willeke in Leiden werd de bestaande concertserie voortgezet. En met succes. “Vroeger zag je bij concerten op het oude orgel ander publiek dan bij concerten op het Engelse orgel. Dat verschil is een stuk minder geworden. Qua bezoekersaantallen maakt het wel uit wie er speelt. Engelse organisten trekken veel publiek, organisten uit de regio ook, maar als er Nederlandse organisten van verder weg spelen, is het lastiger om de kerk gevuld te krijgen.”

Een paar jaar geleden startte Willeke met concerten op Tweede Paasdag en Tweede Pinksterdag. Het gekozen concept blijkt goed aan te slaan. “De concerten beginnen om 16.00 uur en ik bespeel zowel het De Swart/Van Hagerbeer-orgel als het Willis-orgel. Halverwege is er een pauze met een hapje en

een drankje. Er heerst tijdens deze middagen altijd een bijzonder fijne en ontspannen sfeer.”

Psalmen

Voor de muziekbijlage die Willeke voor dit nummer schreef, putte ze inspiratie uit het Geneefs Psalter, waarvan ze een vurig pleitbezorger is. “Het Geneefs Psalter is de basis van de protestantse kerk, net zoals het gregoriaans dat is voor het rooms-katholicisme. Daarom vind ik dat er in elke protestantse dienst minimaal één Geneefse psalm gezongen moet worden. Als we onze kinderen niet meer uit het Geneefs Psalter leren zingen, gaat een wezenlijk deel van onze liturgische cultuur verloren.” Haar voorliefde voor de psalmen leidde ook tot actieve betrokkenheid bij de bundel *Psalmen anders* (2022), een supplement bij het *Liedboek 2013*. “Ik vind het belangrijk om te benadrukken dat deze bundel een aanvulling is op het Geneefs Psalter en niet daarvoor in de plaats komt. Het mooie van *Psalmen anders* is dat iedereen op zijn of haar eigen niveau kan meedoen. Het enige wat je nodig hebt, is lef.”

Een ticket voor Haarlem

Het Nationaal Improvisatieconcours 2024

Op 26 juni vond in de Grote Kerk te Dordrecht het Nationaal Improvisatieconcours plaats. Naast de eer stond er nog wat anders op het spel: voor de winnaar lag een ticket klaar voor het internationale improvisatieconcours in Haarlem een paar weken later. Uiteindelijk mocht Erik Jan Eradus zich tot winnaar laten kronen; Evan Bogerd won de publieksprijs. Dick Sanderman was naar Dordrecht afgereisd en deelt zijn bevindingen met ons.

Tekst en fotografie: Dick Sanderman

Bij het Nationaal Orgel improvisatieconcours dat van 1962 tot 1992 in Bolsward werd gehouden, werd de winnaar tot 1981 ook rechtstreeks toegelaten tot Haarlem. Rond de eeuwwisseling zijn er enkele edities van een Nationaal Improvisatieconcours gehouden in Zwolle, en vervolgens in het Amsterdamse Orgelpark. Sinds 2018 maakt het improvisatieconcours deel uit van het Bachfestival Dordrecht. Het concours staat open voor Nederlandse

vakorganisten en orgelstudenten in de laatste fase van hun opleiding. Evan Bogerd won de wedstrijd in 2018 en 2022.

Vijf deelnemers hadden zich aangemeld: Evan Bogerd, Joël Boone, Erik-Jan Eradus, Bas Koster en Harmen Trimp. De jury bestond dit jaar uit Cor Ardesch, Hayo Boerema, Nathan Laube (VS) en voorzitter Peter Ouwerkerk. Zowel in het deelnemersaantal als in de

publieke belangstelling is een stijgende lijn te bespeuren: in 2018 waren er drie deelnemers, in 2022 vier en nu dus vijf. Vorige keer was er maar weinig publiek, mede door problemen op de weg en op het spoor. Deze keer was de zijbeuk bij het Bach-orgel meteen al goed gevuld met orgelliefhebbers.

De opdrachten

De leiding van het Bachfestival Dordrecht had de organisatie van het

Muziek als spiegel van taal...

In memoriam Johan Beeftink

Op woensdag 19 juni overleed de Groningse organist, docent en componist Beeftink op 82-jarige leeftijd. Frans Brouwer (oud-student, oud-collega en bovenal vriend) en Wietse Meinardi (oud-student) schreven een in memoriam.

Tekst: Frans Brouwer & Wietse Meinardi

Familie Beeftink

De interesse van Johan Beeftink in taal leidde na zijn gymnasiumtijd tot een korte academische studie klassieke talen, en zou een essentiële lijn in zijn leven als musicus, pedagoog en componist vormen. Hij mocht graag refereren aan Plato, die muziek als taal kwalificeerde. Met die visie benaderde Johan muziek. Tot op hoge leeftijd citeerde hij uit het hoofd lange stukken uit Homerus in het Grieks. Dat deed hij *re*-citerend: het ritme en het verschil in toonhoogte van de woorden bepaalden de muziek, zoals de oude Grieken met het woord *musikè* zowel 'muziek' als 'poëzie' uitdrukten.

Zijn talige opvatting van muziek kwam hem goed van pas bij zijn muziektheoretische studies, die hij in 1980 bij John Daniskas afsloot. Zijn scriptie beschrijft de analyse en muzikale retoriek in Bachs *Preludium in b* (BWV 544). Studenten vonden zijn lessen contrapunt en harmonie inspirerend; hij liet hen veel schrijven in allerlei vormen en stijlen.

In 1971 behaalde Johan zijn solodiploma orgel bij Wim van Beek, voor wie hij als musicus waardering had. Daarna volgde een intermezzo van enkele jaren muziekonderwijs aan middelbare scholen in Emmen en Groningen. Dat werk gaf hem duidelijk minder voldoening dan zijn docentschap algemene vakken aan het Gronings Conservatorium. Ondertussen volgde hij improvisatielessen bij Cor Kee en later bij Piet Kee in Haarlem. In 1977 volgde zijn benoeming tot hoofdleraar orgel, als collega van zijn voormalige leermeester. Die positie combineerde hij met het docentschap theoretische vakken tot aan zijn pensioen in 2004. Sommige van zijn studenten vonden dat de theorie het natuurlijke spel in Johans orgellessen overheerste. Zo leerde hij zijn studenten als onderdeel van de historische uitvoeringspraktijk te articuleren volgens de regels van de muzikale retoriek en agogische accenten te spelen; een techniek waarvan sommige leerlingen vroeg of laat afstand namen, terwijl andere studenten Johans talige interpretatie juist apprecieerden. Johan was geen strenge orgeldocent. Hij vroeg niet na hoeveel je studeerde en hield zich niet zo aan een vastomlijnd leerplan. De inzet moest uit jezelf komen. In de taal der muziek moest je zelf je weg vinden.

Tijdens Johans lessen en conservatoriumexcursies naar bijvoorbeeld Lüneburg (Georg Böhm), Parijs (Jean Langlais), de Benedictijner Abdij in Egmond-Binnen (gregoriaans), Den Bosch (het pas gerestaureerde Heinemann-orgel in de Sint-Jan) en Norden (Buxtehude) was er altijd plaats voor uitgebreide discussies over muziek, theologie en de kunsten om de studenten een bredere blik op cultuur te geven dan hun orgelneus lang was. In die lijn lag ook Johans initiatief regelmatig gastdocenten uit te nodigen, onder wie Lien van der Vliet, Bert Matter en Harold Vogel. Voor Johan was de taal der muziek internationaal en interdisciplinair.

Orgelpark in wording

De Sint-Martinuskerk in Baak

Het blijft een actueel onderwerp: wat doe je met een kerk die aan de liturgie wordt onttrokken? Je kunt er een partycentrum van maken, een boekwinkel, een appartementencomplex, om zomaar wat praktijkvoorbeelden te geven. Ook in het Gelderse Baak speelde dit thema. Een paar jaar geleden viel het oog van een orgelminnende ondernemer uit het westen des lands op de te koop staande Sint-Martinuskerk ...

Tekst: Joost van Beek

Fotografie: Robin Hendriks (tenzij anders vermeld)

Om een lang verhaal kort te maken: medio 2023 kocht de ondernemer – die graag anoniem blijft – het voormalige bedehuis met het doel er een heus orgelpark van te maken. In dat kader heeft hij Wietse Meinardi aangetrokken als orgeladviseur.

Het hoofddoel is de plaatsing van een compleet nieuw orgel. Een ambitieus project. “Het is echt mijn droom om hier een groot modern universeel orgel te hebben, van een orgeltype dat we in Nederland nog niet hebben”, vertelt de nieuwe eigenaar. Wietse Meinardi vult

aan: “Het gaat kort gezegd om een drieklaviers orgel waarop je zowel barokmuziek als Duitse/Franse/Engelse romantiek overtuigend kunt spelen. Dus enerzijds de mogelijkheid om bijvoorbeeld een stralend barokplenum te creëren en anderzijds romantische

Het Clicquot/Cavaillé-Coll-orgel in de Saint-Sulpice te Parijs.

Eerherstel

voor het Frans-klassieke orgel (4, slot)

In het vierde en laatste deel van deze serie komt de voorgeschiedenis van het beroemde orgel in de Parijse Saint-Sulpice aan bod. Het instrument geldt al ruim honderdvijftig jaar als het meesterwerk van Cavaillé-Coll, maar was in 1781 de kroon op het oeuvre van François-Henri Clicquot.

Tekst: René Verwer

Het is nauwelijks voorstelbaar dat zo'n 800 jaar geleden op de locatie van de huidige Saint-Sulpice een klein gotisch kerkje stond (32 bij 18 meter), opgedragen aan Sint-Sulpicius (570-647), bisschop van Bourges. Dit was een 'bijkerk' van de machtige abdij Saint-Germain-des Prés (= in de weiden). Het bedehuis werd enkele malen vergroot

en was meerdere orgels rijk. In 1663, tijdens het titulariaat van Guillaume-Gabriel Nivers (1632-1714), wordt een bescheiden orgel (III/aP/22) geplaatst door de maker Pierre Désenclos. In 1642 neemt de toenmalige pastoor Jean-Jacques Olier het initiatief om een nieuwe, grotere kerk te bouwen, die zich in aanzien kan meten met het nabije

Palais de Luxembourg. Vier jaar later wordt de eerste steen gelegd door koningin-regentes Anna van Oostenrijk. De oude en de nieuwe kerk worden als het ware in elkaar geschoven, zo is er nog een verbinding tussen het nieuwe koor en het oude middenschip. Tijdens de bouw wordt het orgel in de oude kerk zelfs nog uitgebreid. In 1724 stelt

Bij het vijftigste sterfjaar van Frank Martin

Het *Agnus Dei* voor orgel

Tekst: Lourens Stuifbergen

Honderd jaar geleden lag in de bureaula van de Zwitserse componist Frank Martin ((1890-1974) een groots koorwerk, *Messe pour double chœur*, een mis voor dubbelkoor, dat wil zeggen voor twee vierstemmige koren a capella. Hij had het stuk gecomponeerd in 1922, de inkt was nog maar net opgedroogd. En de mis was eigenlijk niet eens compleet, het laatste deel 'Agnus Dei' voegde hij er in 1926 nog aan toe. Maar haast had Martin met zijn nieuwe compositie helemaal niet, een uitvoering ervan hield hem niet bezig. De mis stond in zijn werkenlijst vermeld, en hij sprak er wel eens over in lezingen. Maar hoezeer Martin ook aan het werk gehecht was, van publicatie was het veertig jaar later nog steeds niet gekomen. Sterker nog, de componist zag helemaal niets in publicatie.

Hij beschouwde een emotionele band met religie als iets strikt persoonlijks en wenste daar in de openbaarheid geen uiting aan te geven. "Het ging om een zaak tussen God en mijzelf en een publieke bekendmaking vond ik niet nodig." Hij achtte het werk een persoonlijke geloofsuiting, liturgische intenties had hij niet. Hoe is het met de *Messe* verder gegaan? En met het oog op de ondertitel van dit artikel: wat heeft een orgel te zoeken in een a capella muziekwerk?

Zo'n veertig jaar na het ontstaan, in 1963 – Martin woonde intussen sinds 1946 in Nederland – vroeg de Hamburgse dirigent Franz Brunnert de componist toestemming om zijn mis te bestuderen. Zijn enthousiasme werkte aanstekelijk, Martin stemde zelfs in met een uitvoering door de Bugenhagen-cantorij onder leiding van Brunnert, die in het najaar van 1963 inderdaad plaatsvond. Pas toen het NCRV Vocaal Ensemble in 1970 de mis op het repertoire nam en daarvan schitterende uitvoeringen gaf, besloot Martin zijn mis officieel te publiceren. Bij de Bärenreiter-editie in 1972 schreef hij: "We mogen hopen dat in deze bijna een halve eeuw oude mis nog steeds de overtuiging, de jeugd en een beetje schoonheid is te vinden" En nu, opnieuw vijftig jaar later, wordt de *Messe pour double chœur* wereldwijd beschouwd als een van de belangrijkste werken voor koor a cappella uit de vorige eeuw. Het werk geniet een ongekennde populariteit en is in tientallen uitvoeringen op cd beschikbaar.

Archaïsch en eigentijds

Aangezien Martin allenminst de intentie had een mis te componeren teneinde die later te publiceren was zijn compositorische vrijheid optimaal. Het betrof immers een zaak tussen hemzelf en God zodat hij artistiek slechts eerlijk behoefde te zijn, originaliteit was niet een eerste vereiste. Misschien is de mis tevens een hommage aan Bach wiens *Hobe Messe* hier en daar op de achtergrond zijn invloed doet gelden. Vergelijk voorbeeld 1a met Bachs *Agnus Dei*-thema met de melodie van Martin in voorbeeld 1b.

Frank Martin in de jaren '20 van de vorige eeuw.